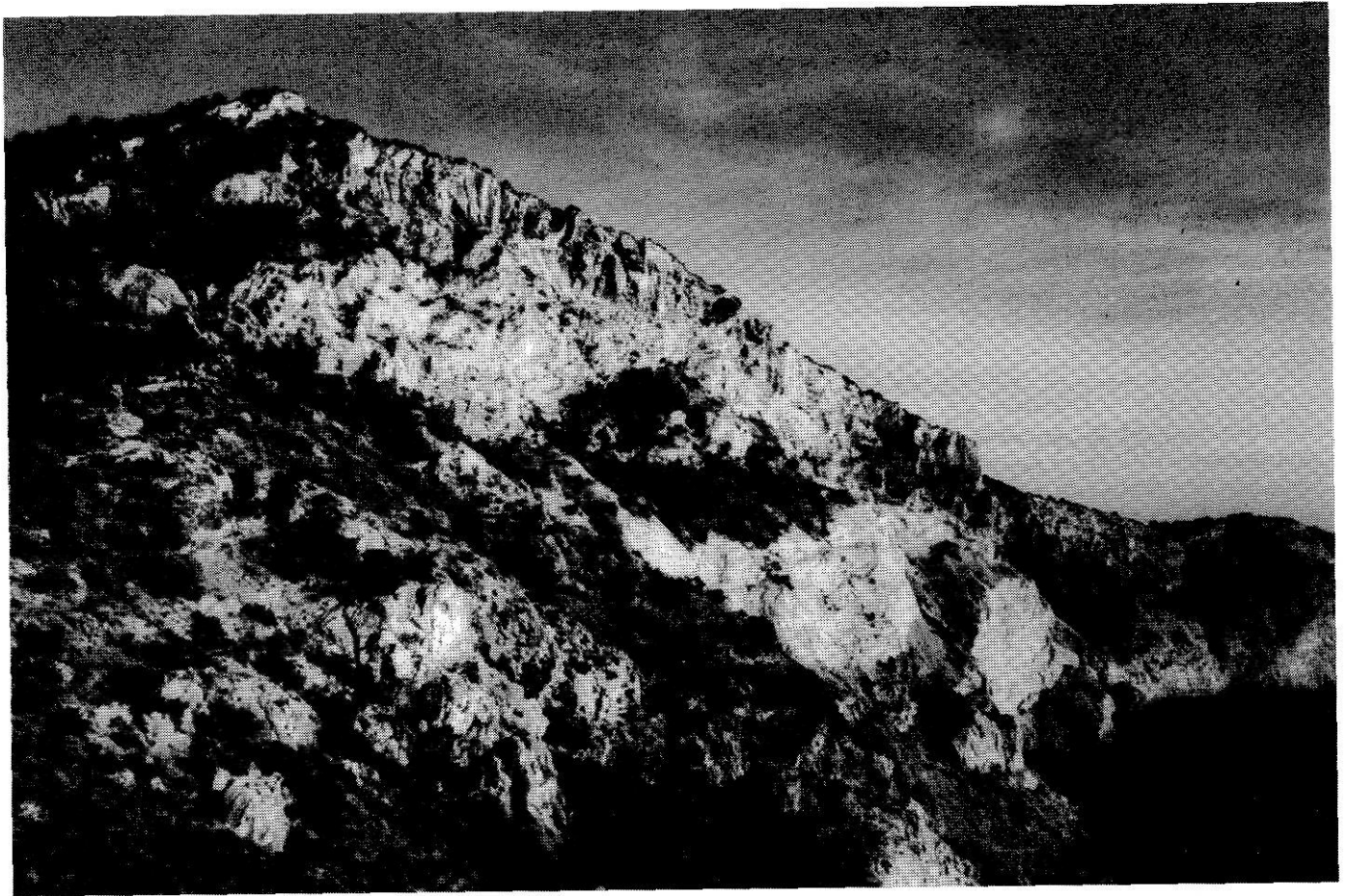

Notícies de jueus a Eivissa

per Joan Marí Cardona

El cap del Jueu (413 m), des del puig del Savinar. A la dreta, el cap de cala Llentrisca s'endinsa en la mar.

1319. Sobre la presència de jueus a Eivissa, Josep Maria Quadrado recorda que l'any esmentat "el rei Sanç de Mallorca concedí notables franqueses als jueus menorquins i eivissencs", sense aclarir perquè foren atorgades les franqueses. Se sap que solien concedir-se, entre d'altres raons, per donar suport a determinats repoblaments o per facilitar la sortida de pobladors que no es trobaven bé en algun indret. No sabem que les franqueses reials donades als jueus d'Eivissa fossin aprofitades

per cap d'aquestes causes ni per altres, perquè tampoc no consta que hi hagués jueus ací, aleshores.

1335. Els jurats de la Universitat d'Eivissa havien fet present al rei Jaume III de Mallorca que "En Jacme Fortesa habitador de la illa en altre temps, havia aquí bo e gros patrimoni del qual havia fet hereu universal a son germà Guillem, de Mallorca, a condició que visqués en Iviça". El rei va respondre a Ramon Muntaner, aleshores lloctinent de governador d'Eivissa: "De les salines,

empero, damunt dites, no permetats lo dit hereu alegrarse si en la illa de Iviça no fara residencia personal". Se suposa que era un jueu de Ciutat de Mallorca.

A la darrerria del segle XIV es troben alguns neòfits, dels quals mai no es diu quin credo professaven, però sembla que eren sarraïns (1393, 1396): Gamundí, Pere; Escuder, Joan; Llorenç, Pere, saig, després Pere "Saig Batiat"; Marí, Joan, després Joan "Batiat"; Mas, Joan; Montçó, Bartomeu de; Quart, Guillem de.

1403. Una referència breu a la visita de Joan Delamata assegura que aleshores "els saigs i els jueus foren posats sota l'emparedat del Rei". Els saigs no solien ser molt nombrosos, i així es pot entendre que els jueus tampoc no ho eren. Per altra banda, també es pot sospitar que la mencionada providència sols fos part d'algun formulari general donat per a casos determinats, com sabem que succeïa sovent. De fet no es troben indicis pels quals consti que aquell visitador es preocupàs dels jueus, conversos o per convertir, tal vegada perquè eren pocs.

1410. Els noms d'alguns jueus conversos es troben a la relació escrita de la visita de Joan de Cescastells, perquè es feren alguns interrogatoris sobre el seu comportament. Francesc Coscó, sastre, jueu, va dir que també ho eren la seua muller, dues filles i la sogra, Jaumeta, Pere Moïà i la seua muller, Ramon Castelló, la seua muller i la filla Coloma i Francesc Comes. D'altres parts de l'interrogatori desmostren que Bartomeu Conilleres i Berenguer Tapioles es trobaven en condicions idèntiques. En general, però, ningú no sabia que cap jueu convers observàs cerimònies del judaisme, tot i que els dissabtes acostumaven a menjar millor que no els altres dies, ja que treballaven normalment. També hi havia alguns jueus no conversos.

Francesc Sacoma, que era un dels conversos, assegurà que no sabia que ningú observàs ritus jueus ni que "menjàs carn rabínica a l'estil dels jueus", llevat de la muller de Pere Moïà —segons li havien dit altres jueus—. No eren gaire diligents a anar a missa, no menjaven carn de porc, no menyspreaven l'eucaristia quan es duia públicament als malalts, encara que, si podien, s'amagaven en passar per davant les seues cases.

1423. Berenguer Prats, un altre dels visitadors tramesos per l'arquebisbe, volgué saber quins coneixements de la doctrina cristiana tenien els jueus conversos d'Eivissa, i comprovà que no eren massa profunds. Tots sabien senyar-se, llevat de la dona Jaumeta, que, per no saber, hagué de suportar la penitència saludable

de vuit dies de presó a pa i aigua. A tots —no es diu quants eren— fou manat aprendre algunes oracions, de l'existència de les quals no havien pogut demostrar que en tenguessin ni idea.

El visitador també tractà de conèixer si de cas alguns cristians d'Eivissa menjaven o bevien amb jueus, i només aconseguí saber que Bartomeu Conilleres —recordau que era un dels conversos que ja era a Eivissa el 1410— tenia societat amb un tal Mardosai, que un altre jueu anomenat Daviu vivia a l'alqueria d'en Colomar de Canadella, quartó de Santa Eulàlia, i que també es deia que n'hi havia un altre del mateix nom.

Els beneficiats de Santa Maria foren preguntats individualment si sabien res de cerimònies compartides per cristians i jueus o mahometans, i la resposta de cada un fou negativa.

Els jueus no conversos, que també n'hi havia alguns, no foren objecte de cap diligència, perquè el visitador només volia saber quins eren els coneixements i els comportaments dels qui s'havien convertit.

El *Llibre dels Privilegis de la Universitat d'Eivissa* —ordinàriament anomenat de la Cadena— conté algunes determinacions ben concretes sobre els jueus, com aquestes:

"De esmena de Jueus.— Jueus batuts o nafrats o presos o membres toltos o aucís a la voluntat de la potestat sien esmenats".

"Si null hom a jueu ni a sarraí betiat retrau salig ni lapella renagat ni tressallit e si alcú dins nostres murs e nostres burges trau coltell contra altre nil apella cugus per ban esmen al príncep XX unces de or de Valencia e si a qui hou mal nil preten en nulla guisa no li sia esmenat e ell pus estia a dret a son adversari".

"Jueus juren a crestians mas crestians no a jueus".

"Quels crestians presos no estigan en una casa ab los jueus. E encara atorgam a vos e als vostres e establím per tot temps que crestians e jueus qui presos sian tenguts en la presó de Mallorca no tenga hom presos en una casa, mas crestians en una casa e jueus en altra casa sian tenguts presos. E si algú honrat home o

fembra honrada pres o presa sian tengut aquí no sian tenguts en la casa on los homens o les fembres de pocha valor seran tenguts, mas sian tenguts e guardats en altra casa departidament en la presó demunt dita".

Les tres primeres notes són preses dels *Usatges de Barcelona* i la quarta és de les *Franqueses de Mallorca*. Es tracta, doncs, de disposicions legals que s'havien d'aplicar en el cas que alguns jueus es trobassin en les circumstàncies que s'esmenten, però no donen peu per prendre-les com una prova de la presència de jueus a Eivissa. Totes podien aplicar-se a jueus presos pels corsaris a qualsevol lloc.

També el *Llibre del Mostassaf d'Eivissa* recull algunes determinacions d'ordre públic sobre els jueus, des del segle XIV, de totes les quals es pot pensar, igualment, que són condicionades a la possible presència.

"Que jueu ni moro ni altra persona infel ni catiu ni catiua o persona de talla ni saig ni moro de vaques no gos esser carnicer ni carnicera ni fer carn per vendre sots pena de vuit sous e si pagar nols pora que prena cent açots en la plaça de la Cort".

"Item que tot jueu puga degollar (tota bestia) per comprar o tota o partida e que lo carnicer puga vendre al jueu la liura a un diner mes e lo dit carnicer haya a vendre la carn que sobrava la liura un diner menys a la gent sots pena de sinch sous. E si lo jueu degollara ninguna bestia e exira trufana lo carnicer la haya a vendre un diner menys a la gent la liura e lo jueu pach ço ques perdra per liura de carn al carnicer sots la dita pena per cada bestia degollada".

Josep Maria Quadrado assegurà que els greus desordres de Mallorca contra els jueus, dels segles XIV i XV, no es varen repetir a Eivissa, per la senzilla raó que els jueus no hi havien arrelat.

Miquel Forteza (1946) va pel mateix camí en la seua coneguda obra *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*: "No sembla que a Eivissa hi hagi hagut mai cap problema jueu".

1433. El llarg *Capbreu de l'arquebisbe* (1433-1437) dóna raó de

Una altra botiga o planta baixa del mateix propietari, també del Raval, confinava amb una casa o botiga de Bernat Galcerà / una de Pere Llorenç “Saig” / la vall d'Eivissa, mitjançant un carrer. El

Un alberg del Raval, on el mestre cirurgia Benet Dàvila exercia el seu ofici (1433), que havia pertangut a Pau Forn, entre d'altres partions tenia "un alberg o botiga on el jueu Mardosai tenia diverses mercaderies".

És ben clar que algun jueu va viure de forma estable a Eivissa. Recordau que Mardosai adquirí béns a Vila, al segle XV. Si ales-

Així sembla claríssim que, com asseguren Josep Maria Quadra-
do i altres historiadors, a Eivissa
no existí “el problema jueu”, i,
conseqüentment, que no hi hagué
cap comunitat notable.

Els noms familiars **Jueu** i **Ju-
diu**; els caragols i els garrovers
jueus, així com el **cap del Jueu**,
on al segle XVI uns hòmens feien
descoberta mentre d'altres talla-
ven marès als seus peus, a la
vora de la mar, són encara un
llunyà ressò de temps passats,
com ho és també el desaparegut
carrer dels **Jueus**. Unes restes
de pergamins escrits en lletra he-
braica, que fan de cobertes d'al-
guns volums de l'arxiu històric
de Protocols, poden procedir dels
jueus residents o daltres que pas-
saren per Eivissa.

A la darrereria del segle XIVè un tal Jaume Ferrer de Bernat, del pla de Portmany, es declarà propietari d'una casa de la vila Infima o el Raval, que confinava amb el carrer dels Jueus (1394). També hi confrontava mitja casa de Jordi Castelló, de la mateixa vila, part de la que antigament havia estat establerta a Pere Silvestre (1238).

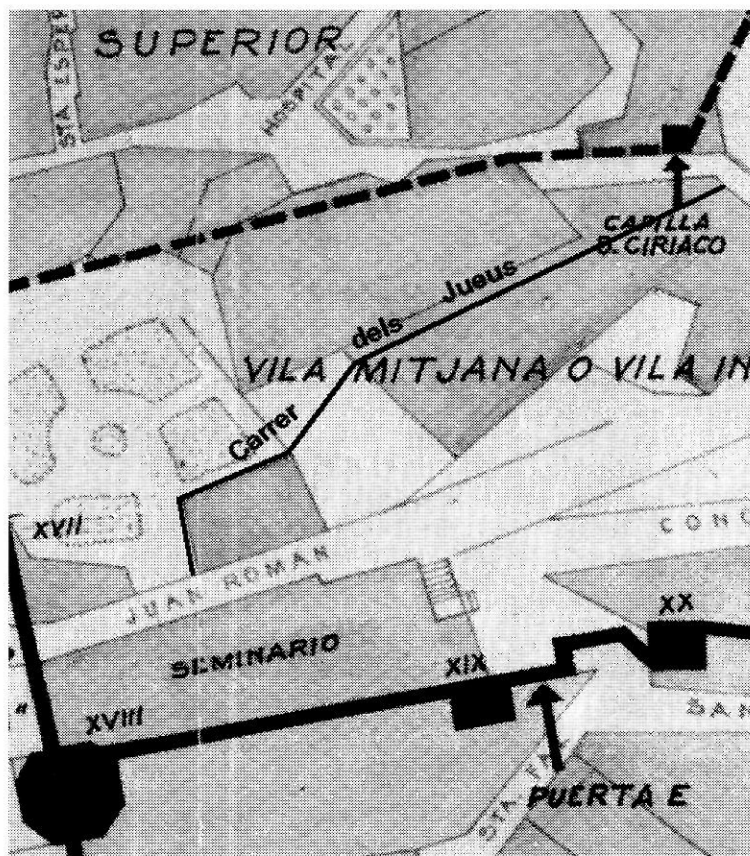
EXODUS. ואלה שמות

1 יואֵלָה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבִיתוֹ בָּאוּ: זְרָאֵבֶן שִׁמְעוֹן לֹנִי וַיהוּדָה: 2 יִשָּׁשְׁכָר וְבִילָן וְבִנְיָמִן: 3 דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר: 4 נִיְהִי כָל־גִּפְשׁ יִצְחָי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים גִּפְשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרַיִם: 5 בְּנֵי־יִסָּכָר וְכָל־אֶחָיו וְכָל הַקְּדוֹר הָהוּא: 6 וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁלָצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: פ

8 וַיָּקָם מֶלֶךְ-חֲנָנִישׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדָע אֶת-יְיָ: 9 וַיֹּאמֶר
 אֶל-עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעַצִּים מִסֹּכְנוֹ: 10 הִבֵּה נָתַחֲכֶמָּה לָּוֹ
 פְּנֵי-יָרְכָה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מֶלֶךְכֶּמֶה וְנוֹסָף נִם-הוּא עַל-שְׂנָאֵינוּ
 וְנִלְחִם-בָּנוּ וְעָלָה מִן-הָאָרֶץ: 11 וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ
 בְּמִבְלָתָם וַיָּבִן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֶת-פִּתּוֹם וְאֶת-רַעַמְסֵס: 12
 וַיִּבְנֵה אֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ בֶּן יָרְכָה וְכֵן יִפְרָץ וַיִּבְנֵה מִסְפֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: 13
 וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְדּוֹ: 14 וַיִּמְרְרוּ אֶת-חַיֵּיהֶם
 בְּעֵבֶרָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל-עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל-עֲבֹדָתָם
 אֲשֶׁר-עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרְדּוֹ: 15 וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִינְלֹת
 הָעֲבָרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֹחֶת שִׁמְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה: 16 וַיֹּאמֶר
 בְּיָלְדָן אֶת-הָעֲבָרִיּוֹת וַיֵּרְאוּן עַל-הָאֲבָגִים אִם-בֶּן הוּא נִהְמָתָן אֹתוֹ
 וְאִם-בֵּת הוּא וְחָיָה: 17 וַתִּירָאֵן הַמִּינְלֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ בְּאֶשֶׁר
 דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָן אֶת-הַיִּלְדִּים: 18 וַיִּמְכֹּרָ מֶלֶךְ-מִצְרַיִם
 לְמִינְלֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִיָּדָע עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֶינָן אֶת-הַיִּלְדִּים: 19
 וַתֹּאמְרָן הַמִּינְלֹת אֶל-פָּרְעָה כִּי לֹא כֹנָשִׁים הַמִּצְרַיִת הָעֲבָרִית כִּי-
 חַיֹּת הֵנָּה בְּטָרִם תָּבֹוא אֵלֶיהָן הַמִּינְלֹת וַיִּלְדוּ: 20 וַיֵּיטֹב אֱלֹהִים

*Item fan lo dit mossen Hierony françay
y lo hereu demossen francisc Vilata
finch sous de cens perpetuall Tagador aces
Reales Reals en les festes de Nadal
y sempre vns Patris de cases compravelles
Francisc Vilata y mossen françay al
carrer después que foren de mossen
Bascador situat y posat en partida y
Jurisdicció del Rey nostre senyor per lo
qual son angust sots d'irrelta Senoria.
Aora llyurme fadia Jurisdicció y al
dit cens Cafrontan de vna part
ab cases de mestre lluqui cambre
sastre que primer foren de mossen Ju.
Vilata de Antoni y de atrapart ab
cases o patris del dit francisc Vilata*

L'any 1577 encara era corrent la denominació del carrer dels Jueus.

Probable traçat del carrer dels Jueus, dibuixat sobre el plànol del llibre d'Antoni Costa Ramon: *La triple muralla de la Ibiza árabe*. 1962.

Per altra banda, és curiós que al llarg de tot el segle XVI es trobi mencionat sovent el carrer dels Jueus i que, al mateix temps, no es vegi mai el nom de cap jueu. De molt de temps abans ja s'acostumava a donar als carrers i a altres indrets els noms de persones conegudes: carrer d'en Julià, portella d'en Gregori Serra, carrer i portella d'en Rigalt, carrer i portella d'en Vidal, volta d'en Corantí, carrer d'en Lluís Espanyol, carrer i vall d'en Pineda, carrer d'en Paloni, carrer d'en Morvedre, etc.

Com que la majoria de les cases es diu que confinaven amb el carrer per la banda de darrere, s'ha de concloure que eren situades dins l'angle que avui formen els carrers de Joan Roman i de Sant Ciriac, per raons ben paleses. El carrer dels Jueus havia de correspondre, doncs, al que després fou per poc temps de Sant Ciriac, situat per Enric Fajarnés Tur entre la capelleta del sant i la Reial Capella. La capelleta de Sant Ciriac tothom sap on és. La Reial Capella de Sant Agapit,

desapareguda, era a l'entrada de l'actual carrer de Joan Roman, per migjorn.

D'un alberg de la vila Superior, de Lluís Riambau (1577), es té notícia que també confinava amb el carrer dels Jueus per la banda posterior. Cal repetir-ne el que ja resta dit en raonar la possible situació de les dues cases de la vila Ínfima, segle XIV, referint-ho ara al principi del carrer. Aquell alberg, avui, es trobaria a la banda de tramuntana del final del carrer Major.

Passat el segle XVI, la denominació de vila Superior ja es prenia sovent en sentit equivalent al nostre Dalt Vila, és a dir, prescindint dels tres recintes medievals. El propietari d'una casa del carrer de "les Mares Monges", com altres de diversos carrers, assegurà que era de la vila Superior i que per un costat tenia partió amb "el carreró dels Jueus" (1685).

El nom del carrer dels Jueus desapareix a la darrereria del segle XVII o al XVIII, en donar-li la denominació de Sant Ciriac, i, ben aviat, també va desaparèixer el carrer, que, segons notícies, no

era ja altra cosa més que un camí molt flac, pel qual ningú no podia passar. Encara n'existeix la primera part, tapiada i visible, molt estreta, entre els dos vells edificis de davant la capelleta del sant.

Cal notar que ni el carrer dels Jueus ni el primer de Sant Ciriac, que va substituir-lo, no figuren mai en els llibres dels Entreveniments ni en els padrons de Sant Pere. El segon i actual carrer de Sant Ciriac és més tardà i se solia prendre com una prolongació del carrer Major o formava part de la placeta de les Monges.

Finalment, no oblideu que per donar nom a un carrer no era necessari que els jueus d'Eivissa fossin nombrosos. Fins i tot hauria estat suficient que un de sol o pocs jueus haguessin viscut algun temps en un determinat carrer perquè aquest en prengué el nom. Tot i així, cal tenir present que no sempre és fàcil d'esbrinar la causa d'un determinat topònim.

JOAN MARÍ CARDONA